

Asimetrik Bağımlılık İlişkisi ve Uluslararası İlişkilerde Güvenlik

Murat Yeşiltaş

Giriş

Uluslararası ilişkiler disiplinini de bünyesinde barındıran sosyal nitelikli çalışmalarda temel problematik, kavramsal çerçevenin nasıl çizileceği noktasıdır. Bu bakımdan, çalışma yürütülecek konunun kavramsal muhtevasının tam olarak açıklanması gerekmektedir. Açıklanacak konu kendi içerisinde tutarlı bir çerçeveye dayanmak zorundadır. Uluslararası ilişkiler konusunda da açıklama yapılırken, açıklanan konunun hangi düzlemde kavramsallaştırılıp, temel referans noktalarının hangi olgu veya olaylardan alındığının bilinmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan kavramsal boyuttan anlaşılan şey; açıklanmaya çalışılan konunun hangi zeminde tartışılacağına bilinmesi ve o zeminin anlaşılmasına katkıda bulunacak anlamlar topluluğunu ifade eden bir tanımlama arayışı olduğudur.

Uluslararası ilişkiler disiplininin kurulmasıyla birlikte evrimsel bir değişime uğrayarak konjonktürel paradigmlar geliştiren ve bunlarla dünya sistemini uluslararası ilişkiler perspektifinden tasvir edip açıklamaya, anlamlandırmaya ve bu yönde teoriler geliştirmeye çalışan akademisyenler ve araştırmacılar farklı algılamalarla farklı bakış açıları geliştirmeye çalışmışlardır. Üretilen teoriler, konjonktürel olarak uluslararası ilişkilerin merkezî noktasını oluşturan temel problemler doğrultusunda, genelde pratiğe dönük olurken; bazen pratikten yoksun ve olması gerekenler üzerinde olmuş, bazen de uluslararası ilişkilere tarihsel bir perspektiften bakarak bütüncül analizlere yönelmişlerdir.

Bu anlamda, örneğin 1970'li yıllarda ulus-

lararası ilişkilerde temel problem noktası güvenlik ya da güç mücadelesine dayalı analizlerden uluslararası ekonomik sürecin analizine ve bunun askerî politik konularla olan ilişkisine, devletler üzerinde odaklanan analizler ise, devletlerin davranışlarının var olan uluslararası yapı tarafından ne derece etkilendiğine kaymıştır. Bu analiz düzeyleri uzun dönemli, uluslararası ilişkiler alanında tartışmaların temel noktasını oluşturarak aynı zamanda da devletlerin dış politikalarını sürdürmelerinde temel referans noktalarını oluşturmuştur. Bu bağlamda bakıldığı zaman, güç mücadelesine dayalı realizm paradigması, ABD tarafından uzun 20. yüzyıl boyunca idealizm yaklaşımı altında dış politikasının temel hareket noktasını oluşturmuştur (Gürses, 2001:36-42). Buna karşılık, devlet merkezli yaklaşıma karşı çakararak, devlet dışında, dünya sistemini belirleyen başkaca faktörlerin varlığından söz eden ve bunu bir teori şeklinde sunan bağımlılık okulu ve dünya-sistem teorikçileri üçüncü dünya ülkelerinin modernleş(eme)me ve kalkın(ama)ma problemleriyle ilgilenmişlerdir. Bu teorilerin bahsedilen dinamikleri anlamaya çalışarak ortaya koymuş oldukları teorik yaklaşımlar da bu ülkeler tarafından dış politika sürecine dahil edilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede bu makalenin temel tartışma noktalarından biri, ekonomik temelli tarihsel yaklaşımın meydana getirmiş olduğu bağımlılık ilişkisi olarak tanımlanan ama gerçekte eşit bir bağımlılık ilişkisini ihtiva etmeyen *asimetrik bağımlılık* olarak tanımladığımız bir yapı analiz edilmeye çalışılacaktır.

Ekonomik ihtiyaçların meydana getirdiği bağımlılık ilişkisi, buna paralel olarak ortaya çıkan ve uluslararası yapı içerisinde direnci görece az olan eksen ülkeler uluslararası ilişkilerde merkezî rekabetin meydana geldiği, derinlemesine bunalımın olduğu alanları teşkil etmektedir. Bu eşitsiz ilişki içerisinde politik-ekonomik kapasitesini arttırmaya çalışan merkezî ülkelerle, daha fazla sermaye birikimi için, kaynaklarını transfer etmek istediği çevre ülkeler arasında asimetrik ve çevrenin merkeze bağlı olduğu bir ilişki düzeyi ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki düzeyi genelde merkezî güçlü ülkelerin lehine gelişmekte, buna paralel olarak merkez ile çevre ülkeler arasında konjonktürel reflekslere bağlı çatışmaların çıkmasına neden olmaktadır. Meydana gelen asimetrik bağımlılık ilişkisi uluslararası ilişkilerde bunalımın meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu bunalım çevre ülkelerde yaşamsal bir güvenlik çıkmazı oluşturmakta ve buradaki bunalımın yaratmış olduğu gerginlik de uluslararası ilişkilere yansımaktadır.

Uluslararası ilişkilerde eşitsiz ilişkinin sebep olduğu güvenlik bunalımını açıklamada Immanuel Wallerstein'in *dünya-sistem teorisi* oldukça önemli bir referans noktası olacaktır. Wallerstein'in teorisi, dünya sistemini açıklamada uluslararası ilişkiler ve tarih çalışmalarına bütüncül bir bakış açısı kazandırmıştır ve aynı zamanda pek çok tartışmayı üzerine çekmiştir. Burada bu tartışmalardan daha çok teorinin ana yapısı, işleyişi ve ortaya çıkarmış olduğu açıklama modeli incelenecek, bundan hareketle günümüz uluslararası ilişkilerini tehdit eden güvenlik problemi açıklanmaya çalışılacaktır.

Wallerstein'in dünya-sistem teorisi:

Öncelikle teorinin analizine girmeden Wallerstein'in *dünya* kavramından ne anladığına bakılması gerekmektedir. Wallerstein'a (1974:141-142) göre dünya, kelime anlamı olan bütün bir küre gibi değil, ancak bir sistem gibi değerlendirilmelidir. Dünya sistemi ise görece olarak diğer

gruplardan farklılık gösteren, özerk, birbirine bağlı bir çok toplum takımlarından oluşmuş bir bütünlüktür. Bu bütünlük yaşamsal olarak çatışmacı güçlere dayalı olup her bir grup kendi çıkarları doğrultusunda, sistemi yeniden şekillendirebilmek için kendi tarafına çekme mücadelesi vermektedir. Dünya sistemi bu bağlamda, sınırları ve yapıları olan, üye gruplardan oluşmuş, yasal kurallara sahip, tutarlı bir sosyal sistemdir.

Wallerstein'a (1993:330) göre; eğer uzun bir tarihsel zamanda sosyal değişimlerle ilgileniyor ve biz hem devamlılık, hem de değişim için açıklamalar veriyorsak o zaman A zamanından B zamanına yapısal değişiklikleri incelemek için, uzun devreyi mantıksal olarak evrelere bölmeliyiz. Bu evreler, bununla birlikte gerçekte ayrı değil fakat devamlıdır; bu nedenle bunlar sosyal yapının "gelişme"sindeki evrelerdir, belirlediğimiz bu gelişme bununla birlikte *a priori* değil, *a posteriori*dir. Buna göre, biz geleceği somut olarak tahmin edemeyiz ama geçmişi tahmin edebiliriz. Eğer evrelerden konuşmak durumundaysak, bunlar sosyal sistemlerin, yani bu bütünlüklerin evreleri olmak zorundadır. Sadece varolan ve tarihsel olarak var olmuş bütünlükler mini-sistem veya dünya-sistemleridir. Ve 19. ve 20. yüzyıllarda sadece bir tane dünya-sitemi vardı; kapitalist dünya-ekonomisi." (Williams ve Wright, 1993:330)

İnsanlık tarihindeki ekonomi-politik yapıları tek bir siyasî sistemin kontrolündeki tek bir sosyal ekonomiye sahip olan dünya-imparatorluğu ile birçok devlet yapısını içinde barındırmakla birlikte tek bir sosyal ekonomiye dayanan dünya-ekonomi kategorileri içinde inceleyen Wallerstein, Batı kapitalizminin ürünü olan modern dünya-sistemi öncesindeki ve dışındaki yapıları dünya-imparatorluğu içinde ele almaktadır. Farklı üretim ve dağıtım şekillerine sahip olan bu iki modelin dünya-imparatorluğu kategorisinde sermaye birikiminin maksimize edilmediği ve temel yeniden dağıtımın siyasî kararların bir işlevi olduğu yeniden dağıtıcı

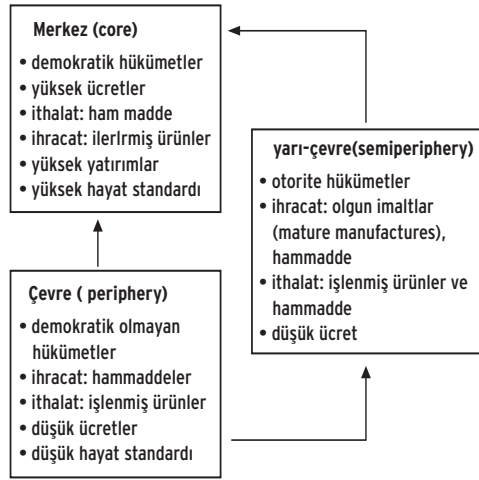
ve vergilendirici bir üretim modeli hakimken, dünya-ekonomi sermaye birikiminin tek başına sosyal davranışın bedelini kontrol ettiği, dolayısıyla da birleşik bir siyasî yapı olmadan işleyebilen bir özelliğe sahiptir. Dünya imparatorluğu tarihî seyir içinde yeniden dağıtım sürecinin siyasî kontrolünün sosyo-tekniğin sınırlarına genişledikten sonra küçülmeksizin ve dağılmaksızın statik bir yapıya kavuşurken, genişleme ve daralmanın tekrarlanan devrimsel ritimleri ile işleyen kapitalist dünya-ekonomi seküler ve çizgisel bir ilerleme trendine sahiptir. Kapitalist dünya-ekonomi öncesi yapılarda dünya-imparatorlukları etrafını saran dünya-ekonomilerini kendi içine çekerken, Avrupa-merkezli dünya ekonominin yayılması ile birlikte yeni bir olgu ile karşılaşmıştır: kapitalist dünya-ekonomilerinin çevresine eklenmiş dünya-imparatorlukları (Davutoğlu, 1992:2).

Wallerstein gelişme, modernleşme ve endüstrileşmenin kaçınılmaz olarak herkesin, az gelişmiş uluslar da dahil olmak üzere, yararına olacağı fikrine karşı çıkar. Dünya kapitalist sisteminin; merkez (*core*), çevre (*periphery*), yarı-çevre (*semiperiphery*), dış alanlar (*external areas*) gibi ülkelerden oluştuğunu ileri sürer. Dünya kapitalist sistemin pürüzsüzce devam edebilmesi için bu dört yapısal pozisyon arasındaki ilişkinin önemli olduğunu belirtir. Wallerstein'a göre bu yapı içerisinde yarı-çevrenin politik olarak özel bir önemi vardır, çünkü merkez ülkelerin üstünlüklerine karşı birleşmiş bir karşıtlığı engelleyen tampon görevini üstlenirler. Bu mümkündür, çünkü yarı-çevre ülkeler hem sömüren hem de sömürülendir (Wallerstein, 1974:154-156). Yani dünya-sistemi içerisindeki pozisyonu edilgen durumdadır (Hall, 2000:150).

Teoriye göre, coğrafi işbölümü her bir ülkenin hangi üründe uzmanlaşacağını ve böylece dünya ekonomisinin hiyerarşik yapısı içinde hangi yeri alacağını belirler. Dünya ekonomisinin oluşumunda burjuvazinin güçlenip toprak sahiplerinin güçsüzleştiği ülkeler merkez alanlar, bunun

tersinin yer aldığı ülkeler ise çevre alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Merkezdeki ülkeler sermaye-yoğun, uzmanlaşmış yüksek gelirli işgücü kullananlar; çevre ülkeler ise emek-yoğun, düşük gelirli işgücü kullanan ülkeleri kapsamaktadır. Bir ülkenin merkez ya da çevre olmasını belirleyen en önemli olgu, devletin gücüdür. Wallerstein'a göre, devletçi bir süreçten (yani gücün merkezî devlette yoğunlaşması sürecinden) geçen ülkeler, dünya ekonomisinin merkezî ülkeleri olmuştur. Öte yandan, çeşitli devlet aygıtlarının modern dünya-sistemi tarihinin belirli anlarındaki gücü, ülkenin o anda dünya ekonomisi içindeki oynanmış olduğu yapısal rol ile açıklanmaktadır (Wallerstein, 1992:42-46).

Tablo 1: Dünya- Ekonominin Karşılıklı İlişkileri
(Buylis ve Smith, 2001: 205)

Güçlü bir devlet, ülkenin bir bütün olarak, dünya ekonomisinin tümünde üretilen artığın büyük bir oranını ele geçirmesini sağlar. Bu, ülkeler arasında artık aktarımı yoluyla gerçekleşir. Farklı devlet aygıtları farklı güce sahip olduklarında, güçlü devletlerin, güçsüzler üzerinde uyguladığı "eşitsiz mübadele" işlemeye başlar. Bu nokta Wallerstein'ın genel devlet anlayışından kaynaklanmaktadır. Buna göre, kapitalist bir dünya ekonomisinde siyasal enerji ulaşabildiği ölçüde tekelleri hakları sağlama almak için kullanır. Devlet mer-

kezî ekonomik girişim olmaktan çok, diğer ekonomik işlemlerde belirli ticaret hadlerinin ve meta aktarımının aracı haline gelir. Kapitalistleşme, dünya ekonomisinin değişen ve özgül coğrafi bölümlerinde ortaya çıkmakta ve bu bölgesel uzmanlaşma, pazardaki aktörlerin, kendi kârlarını maksimize etmediği durumlarda, pazarın normal işleyişini engelleme girişimleri vuku bulmaktadır. Bu girişimin menşei de merkezî güçlü ülkedir (Wallerstein, 1992:52). İşte bu nokta uluslararası ilişkiler açısından çok önemlidir, bu alanlarda meydana gelen rekabet ortamı, genelde çevre ülkenin aleyhine genişlemekte ve zaten merkezî ülkenin artık aktarımı sırasında çevre ülkeyle aralarında doğan asimetrik ilişki, sonunda merkezî ülkenin bu krizi derinleştirmesine neden olmakta ve böylece çevre ülkenin güvenlik sorunu ortaya çıkarmakta, bu da uluslararası bir bunalıma sebep olmaktadır¹.

Wallerstein'a göre, emek denetimi/emeğin ödüllendirilmesi sistemi merkezde güçlü, çevrede ise zayıf devletlerin doğmasına yol açar. Bunun sonucunda, güçlü devletler, merkez ekonomileriyle çevre ekonomileri arasında asimetrik bir iktisadî ilişkiyi güvence altına alma imkanına kavuşurlar. Merkez devletlerde güçlü bir devlet aygıtının yaratılması dünya-sistemde ortaya çıkan eşitsizliklerin muhafazasına hizmet eden bir mekanizma niteliği taşır. Bir kez devlet aygıtlarının gücünde bir farklılık ortaya çıktığında, güçlü devletler tarafından zayıf devletlere, merkez devletler tarafından çevre bölgelere dayatılan eşitsiz mübadele işlemeye başlar. Böylece kapitalizm, sadece bir mülk sahibinin bir emekçiden artık değer aktarılmasına değil, dünya ekonomisinin tümünün artığının merkez bölgelerince mülk edinilmesine de dayanır (Wallerstein, 1980:254). Artığın merkeze aktarılmasında ortaya çıkan eşitsiz ilişki düzeyinin ortaya çıkarmış olduğu model azgelişmişliktir. Merkezî güçlü ülke bu aktarımı yaparken sınırsız sermaye biriktirme mantı-

ğıyla hareket etmekle birlikte, aynı zamanda çevre ülkenin de gelişmemesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla çevrede azgelişmişliği doğuran mekanizmaların aynı zamanda merkezdeki sermaye birikiminin ön koşulu olduğu görüşü benimsenegelmiştir. Bizahati azgelişmişliği belirleyen mekanizmaların, sermaye birikimi için gerekli oluşu yüzünden, çevre ülkelerde azgelişmişlik gelişmeden merkez ülkelerde kapitalist gelişme gelişmeyecektir.

Wallerstein merkez ile çevre arasındaki ilişkinin adeta birbirini tamamladığını ifade etmektedir. Bu anlamda, ortaya çıkan coğrafi yapılanmanın ilişkiyel olduğunu söylemektedir. Hint kast sisteminde, dokunulmazlar olmadan, dokunulabilirler mevcut olmadığı gibi, aynı şekilde, dünya sisteminde de çevre olmadan merkez yoktur ve bunun tersi de böyledir. Üst uçta imalatçı bir ülke olmaksızın, alt uçta da hammadde üreten bir ülke olmaz. Benzer şekilde, merkez devletlerin güçleri, bunların, çevre devletlerle ilişkilerin haricinde açıklanamazlar. Koldan kesilmiş bir elin varolamaması gibi, hiçbir ülke sistemden kaçamaz. Ve özerklik bulunmadığına göre, sistemin mekanizmalarını, merkez ve çevreden daha küçük birimler bakımından kavramaya çalışmak da anlamsızdır (Fitch, 2001:16).

Kapitalist dünya-ekonominin temel mantığı olan git gide daha çok meta üretildikçe, akışı sürdürmenin kilit gereklerinden biri de daha çok alıcı bulunması olmuştur. Alıcı sayısının hızla artmasıyla, çevre ülkelere doğru bir yönelim ve alıcı kültürünün hızla yayılması sağlanmıştır. Bu yayılma hareketini temel alan bu sistemin 15. yüzyıl sonları Avrupa'sında yer alması; sistemin zaman içinde, 19. yüzyıl sonlarında, tüm yerküreyi kaplayacak şekilde yayılmasını sağlamıştır. Tüketim alanının bu denli genişlemesiyle birikim peşindeki üreticinin de işgücünü yaratma konusunda karşılaştığı iki sorunla, birlikte-bulunabilirlik, maliyet-üretim ve bunun için iş-

1 Tabii ki burada uluslararası ilişkilerdeki güvenlik bunalımına bakış açımız bu teörinin temel argümanları doğrultusundadır. Zira bu güvenlik bunalımını yaratan başkaca farklı sebeplerin olduğu bir gerçektir.

gücünün yaratılmasında bir yaygınlık söz konusu olmuştur. Bu da daha çok sermaye birikiminin yapıldığı ülkelerdeki yetersizlikten dolayı çevre ve yarı-çevre ülkelere doğru bir yayılmayı mümkün kılmıştır. Böylece merkez ülkeler, yani sermayeyi elinde bulunduran grup, hem iyi bir alıcı grubu yaratmak hem de malları üretecek işçi kaynaklarını oluşturup aynı zamanda hammadde için kaynak olarak gördükleri yarı-çevre ve çevre ülkelere yeni pazarlar oluşturmak amacıyla yönelmişlerdir. Merkez, yarı-çevre ve çevre ülkelerden oluşan bu üçlü yapıda, sistem bir zincirin halkaları gibi (ancak her halkanın aynı büyüklükte olmama şartı ile) birbirine asimetrik bir şekilde bağlanıp bir bütünlük oluşturmuşlardır (Dunn ve Hall, 2000:12).

Yarı-çevre ülkeler merkez statüsü için rekabete girerler. Bu durum, doğal olarak, dünya-sistemini sürekli bir dengesizlik içinde tutar. Merkeze girmeye çalışan ya da çevreye kaymaktan uzak durmaya çalışan bilinçli aktörler olarak yarı-çevre ülkeler sürekli mücadele etmek zorundadırlar. Ancak yarı-çevre ülkeler merkeze girmek için mücadele ederken, merkez ülkeler de sistemde egemen konumlarının devamı için uğraş vermek zorundadırlar (Wallerstein, 1992:566). Bu uğraş, hem kendi yerlerini korumak kaygısından kaynaklanmaktadır hem de sistemin dengesini sağlamak amacıyla yöneliktir. Bu anlamıyla da merkez ülkeler sistemi dengede tutmak için bir çevreye gereksinim duyarlar. Çünkü yarı-çevre ülkelerin merkeze kayma arzusu her zaman vardır, bundan dolayı da merkez ülkeler yarı-çevre ülkelere kendi yapmak istemediği kirli işleri yüklerler. Merkez ülkelerin yarı-çevre ülkelere bu işleri yüklemelerinin nedeni onların rekabetinden ve genişlemesinden korkmalarıdır. Bu yüzden onları hem teşvik ederler hem de kısıtlarlar (Terlouw, 2002:7-9).

Bu sistem içerisinde merkez olan devletler çevre ülkeler üzerinde kendi avantajlarını sürdürmek ve dolayısıyla merkeziliğini sürdürmek amacıyla zayıf olan çevre ülkeler üzerinde çeşitli manipülasyonlara girişmektedir. Böylece merkez ülkeler, hem burayı daha rahat kontrol edebilmekte hem de zayıf olan çevre ülkeye yakın yarı-çevre ülkelerle bu rekabet yarışında avantajlı konumlarını yükseltmektedirler (Zeybekoğlu, 1994:61).

Wallerstein için, yarı-çevre kapitalist bir dünya ekonomisinin pürüzsüz işleme için gereklidir. Bu hem merkez hem de çevrenin özelliklerini taşır ve merkezin kurumlarına uygun kurumları destekler. Yarı-çevredeki ekonomik faaliyetler, hem merkezdeki hem de çevredekilere benzer. Fakat bu ülke ve bölgeler bu özelliklerini sürdürmeyebilirler. Bunlar zamanla periferileşebilecekleri gibi merkez özelliği gösteren bir bölge ya da devlete dönüşebilirler. Her devlet yarı-çevre olarak dikate alınabilir ancak Birleşik Devletler ve İngiltere hiçbir zaman bu pozisyona düşmemişlerdir.

Sömürgecilik pratiğine dayalı bu ilişki biçimi sadece iktisadi içeriğe bağlı değildir. Bu ilişki yapısına bağlı kalan sömürgeleştirilen coğrafyalarda yaşayan toplumlar asimetrik nitelikli bu ilişkiye kapitalist birikimin sürekliliğine hizmet edecek biçimde, birikimin gerekli doğrultusunda, ideolojik/ kültürel bir dönüşüme de zorlanmışlardır. Bu süreçle birlikte sözkonusu toplumlarda geleneksel farklılıklara yeni farklılıklar eklenmiştir: Batılı gibi olanlar ve olmayanlar. Bu noktada kritik olan “Batı”nın kültürel bir temsiliyet üzerinden algılanmasıdır. Bu algılama düzeyi, sözkonusu toplumlarda farklı sınıf ya da katmanlar için farklılaşmıştır. Bu toplumlarda geçerli toplumsal yapı ve ilişkiler göre “Batı” ile çıkar ilişkisine giren egemen sınıflarca öykülenecek, denetlenen sınıflarca boyun eğilecek ve karşı konulacak bir durum olarak algılanacaktır. Bu durumun sözkonusu toplumlarda yarattığı “ötekilik” psikolojisi bugün için de geçerlidir. Bu yaralı bilinç psikolojisi az gelişmiş çevre ülkedeki kalkınamamışlığın ve merkezle aralarındaki eşitsiz bağımlılık ilişkisinin devam etmesine ve ona karşı bir duruş sergileyememesine neden olmaktadır.

Yeni yüzyıl başlarken dünya ekonomisinin işleyiş biçimini, temelde yakın geçmişin olayları kadar tarihsel gelişmenin şekillendirdiği “yapı” ve bu yapıyı pekiştiren ideolojik, konjonktürel ve teknolojik süreçler belirlemektedir. Bu yapıya dışardan bakıldığında hiyerarşik bir sıralamayla ikili, hatta üçlü bir ayrım görülebilir. Tepede yukarıda belirtildiği gibi *Merkez* değimiz, dünya ekonomisinin gidişatını ekonomik güçlerinin büyüklükleriyle belirleyen, aynı zamanda işleyiş biçimini belirleyerek kuralları koyan, bu kuralların diğerlerince kabulünü sağlayacak ideolojiyi ve kurumları yayan ve denetim işlevleri gerçekleştiren ileri düzeyde sanayileşmiş ülkeler vardır (Kazgan, 2002:48-49).

Merkezin dışındaki, çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu dünya ise, çok parçalı ve parçaların kendi aralarında eşgüdümsüz ve dağınık olan bir yapı vardır. Bunların her biri dünya ekonomisini etkileme gücünden yoksun olduğu gibi, Merkezin aldığı kararlara etkili olabilmekten de çok uzaktır; çoğu zaman sadece Merkezin yarattığı koşullara kendini ayarlamak zorunda kalmaktadır (Özel, 2003:42-44). Yani Merkezin kararlarını ve yarattığı koşulları kendisi için veri almak durumunda kalmaktadır. Bu ülkeler grubu da çevreyi oluşturmaktadır. Bu anlamda Çevreden söz edilebiliyorsa, nedeni Merkezin dışında kalmaları, Merkeze bağımlılıkları ve güçsüz oldukları anda Merkezin yaptırımlarına bağlı olma durumuna düşmeleri ve Merkezin var olmasıdır (Kazgan, 2002).

Dünya-sistemi içerisindeki bu yapılanma, devletler düzeyinde bakıldığında, kazanan ve kaybeden şeklinde bir durumu ortaya çıkarmakla birlikte, uluslararası sistem açısından bakıldığında, merkez ile çevre arasındaki asimetrik ilişkiden dolayı küresel bir güvenlik problemini ortaya çıkarmaktadır. Güvenlik krizini ortaya çıkaran ve güçlü ile güçsüz arasındaki bu yapı bozukluğu, bu yapının içindeki rekabetten kaynaklanmaktadır.

Asimetrik Bağımlılık İlişkisi

Wallerstein’in dünya-sistem teorisi, tarihe bütüncül bir perspektiften bakarak günümüz dünya sistemini yorumlamamız açısından önemli ipuçları vermektedir. Wallertein’in teorisi doğrultusunda dünya sistemi içerisinde barış, istikrar ve güvenlik açısından bakıldığında, merkez çevre yapıları esas kategoriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkez ve çevre arasındaki yapı yatay ve dikey düzlemlerde ortaya çıkan bir bağımlılık ilişkisi meydana getirmektedir. Bu ilişki karşılıklı olarak sistemi iyileştirici ya da istikrarı sağlayıcı bir ilişkiden ziyade istikrarsızlık ve güvensizlik yaratan asimetrik bağımlılık ilişkisini oluşturmaktadır.

Bağımlılık kavramı, bir devletin aksine yapmasını kendi için daha maliyetli hale geldiği bir davranışta bulunması veya bir politikayı takip etmek zorunda kalmasıdır (Arı, 2002:308). Bu anlamda asimetrik bağımlılık, bir devletin dış politikalarının, ekonomi politikalarının diğer bir devlet tarafından belirlenebildiği ve yönlendirildiği tek taraflı bir etkileşimi ifade etmektedir. Bu ilişkide bağımlı olunan ülke bağımlı olan ülke üzerinde gözle görülür biçimde etkili olabilmektedir. İlişkinin bağımlı olması ve bunun asimetrik olması bu ilişkiyi sağlayacak en az iki devlet düşünüldüğünde (merkez ve çevre olarak iki devlet) güçlü olan merkezî hegemon ülkenin hegemon pozisyonunu devam ettirebilmesi için güçsüz olan çevre ülkenin ekonomik, stratejik katkısına ihtiyacı olmasından kaynaklanmaktadır. Yani eşit güçte devletler arasındaki ilişkiden ziyaden asimetrik bir ilişkiyi ifade etmektedir. Etkinin kaynağı nominal anlamdaki güçten ziyade gereksinimlerden kaynaklanan bağımlılık derecesidir (Burchill, 2001:88-99).

Asimetrik ilişki, güç dağılımının asimetrik olmasından ziyade bağımlılığının asimetrik olması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle asimetriklik, güçten kaynaklanmamakta ve sürekli hale getirilmekteyse burada tek taraflı bir bağımlılık ilişkisi sözkonusudur. Bu noktada da devreye emperyalizm ve hegemonya kavramla-

rı ve uygulamaları girmektedir (Viotti ve Kauppi, 1993:4-5).

Bu anlamda bir ilişkinin eşit bir bağımlılık olması için, bağımlılığın ya karşılıklı ya da simetrik veya simetriye yakın olması gerekir. Simetrik olmayan ilişki biçiminde, ilişkinin niceliği ne olursa olsun fark etmez sömürü ve hegemonya hâlâ vardır.

Bu ilişkiler düzleminde önemli olan nokta şudur: Karşılıklı bağımlılıkta olduğu gibi; karşılıklı iki devletin arasındaki ilişkide A devletinin B'ye gereksinimi B devletinin A'ya gereksiniminden daha fazla olduğundan, B devletinin A'ya karşı pazarlık gücünün daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Burada B devleti ilişkiye son verdiğinde A devleti bundan daha fazla etkileneceğinden B devleti bu ilişkinin bozulmasına A devletinden daha az dikkat edecektir. Bu tür ilişkiler asimetrik bir ilişkiyi ifade eden bağımlılık ilişkisinden farklıdır (Arı, 2002:424-425).

Asimetrik bağımlılık ilişkisinde, B devleti mutlak olarak A devleti üzerinde etkileyici ve dönüştürücü bir güce sahip olmakla birlikte mutlak olarak da A devletine ihtiyacı vardır. A devletinin olmadığı bir ilişki içerisinde ve B'nin A'yı kontrol edemediği bir ilişki içerisinde B devleti hem gücünü hem de hegemonyasını devam ettiremez. Burada bağımlılığı ortaya çıkaran husus, B devletinin A'ya karşı olan hassasiyetidir. B'nin, A'nın hem stratejik hem de ekonomik çarpanına ihtiyacı vardır. Bu devletler arasındaki ilişkiler bir öncelik sonralık ilişkisinden ziyade birbirini tamamlayan ve birinin varlığı ötekini var olmasına bağlı bir sistemi ifade etmektedir.

Böylesi bir durumda B devletinin A devleti üzerindeki kontrolünü engelleyici rekabet içerisine giren diğer merkezî güçlü ülkelerin varlığı ortaya çıktığında B devletinin A devleti üzerindeki etkisi zayıflayacaktır. Uluslararası ilişkiler açısından tehlikeli olan nokta budur. Çünkü B devleti bu etkisini sürdürebilmek için A devletini etkileyecek farklı düzenlemeler ve müdahalelere başvuracaktır. Bu müdahale diğer merkezî devletlerin çıkarlarını da ze-

deleyeceği için B devleti bir güvenlik riskini ortaya çıkaracaktır. Bu güvenlik riski hem B devletinin kıtasal güvenliğini tehdit edicidir, hem de müdahil olduğu coğrafyanın güvenlik riskini ifade etmektedir. Bu problem ortamına diğer merkezî devletlerin de katılmasıyla sistem bütünsel olarak krize sokulmaktadır.

Burada vurgulamak istediğim nokta, ortaya çıkan bu yapının bir sürecin sonucu olduğunu belirtmektir. Bu süreç kuşkusuz kapitalizmin izlemiş olduğu süreçtir. Tarihsel olarak kapitalist dünya ekonomik sisteminin ortaya çıkarmış olduğu merkez-çevre yapılanmasına bağlı olarak böyle bir sonuç çıkmıştır. Kapitalist işleyiş biçiminin belirlemiş olduğu asimetrik ilişki, az gelişmişliği ve uluslararası hiyerarşiyi sürekli üretmektedir. Demek ki gelişmişliğin ve hiyerarşik bir dünya sisteminin varlığı, kapitalist gelişme yasalarının bir sonucudur. Bu süreç, bir metropol-uydu ilişkileri hiyerarşisinin tabanından tepesine doğru sürekli olarak artışı ağırlıklı olarak diye nitelendirilebilir. Uydu durumunda olma kendi artışıyla yoksun kalınması sonucu az gelişmişliği doğururken, metropol durumunda olma ise gelişmeye neden olmaktadır (Frank, 2003:46-47). Luxemburg'a göre, kapitalist ülkelerin gelişmesi ancak az gelişmiş üçüncü ülkelerinin varlığıyla gerçekleşmektedir. Kapitalist olmayan bu bölgeler, Batı ülkelerinin gereksinim duyduğu hammaddeyi sağlamışlardır. Diğer bir ifadeyle bu tür bölgelerin varlığı Batı kapitalizminin hareketliliği için gereklidir (Frank: 2003).

Böylesi bir sistem içerisinde az gelişmiş ülkelerin merkezi ülkelere karşı bir direnç oluşturmak amacıyla kendi aralarında işbirliğini koordine ederek ortak çıkarlarına ilişkin politikalar geliştirmeleri de oldukça güçtür; çünkü bunların bağımlılık ilişkisi içinde oldukları gelişmiş merkezi ülkeler az gelişmiş ülkelerin arasındaki ilişkilerde de belirleyici konumdadırlar.

Ekonomik gücün esas alındığı bir uluslararası sistem, beraberinde bazı çelişkiler getirmektedir. Ekonomik döngüdeki den-

geleri büyük farkla yönetiyorsanız ortaya eşitsiz bir yapı çıkmaktadır. Bu eşitsiz yapıda ortaya çıkan ilişki, çıkarın son derece maksimize edilmesi zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Maksimizasyonun sektöre uğradığı noktalarda sistem ya krize girer ya da bu krizi atlama için yeni açılımlara ihtiyaç duyar. Yeni açılımların diğer stratejik bakış açılarıyla çakıştığı durumlarda rekabet başlar ve mevcut sistemi daha fazla kontrol edebilen güç, diğerlerinden farklı ve erken bir tavır sergiler böylece bir kriz ortaya çıkmış olur. Bu krize diğer merkezî ülkelerin aldığı tavır, bunu ya derinleştirerek uluslararası ilişkilere ya da bir paylaşım mücadelesi şeklinde cari çıkarlarına yansıtırlar. Ama böylece durumlarda genelde istikrarsızlık veya askerî bir çatışmanın zemini atılmış olur (Mohmeed, 1995:48-52). Sonuç olarak, merkez ve çevre arasında askerî, ekonomik ve siyasî bağımlılık sonucu istikrarsızlık ve beraberinde askerî çatışma, bunun sonucunda da uluslararası alanda bir güvenlik bunalımının meydana geldiği söylemek çok da yanıltıcı bir açıklama modeli oluşturmaz.

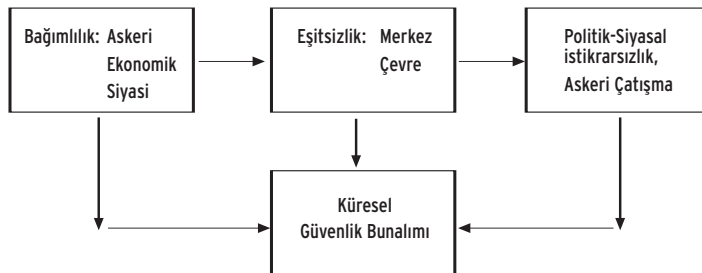
Asimetrik Bağımlılık ve Güvenlik Bunalımı

Toplumsal tarihsel bir sistem olarak kapitalizm kendi yeniden üretimi sağlarken kullandığı, yönlendirdiği meşruiyet araçları ve/veya alanları olarak, sistemik içermeye/dönüştürme yeteneği ve bu anlamda sahip olduğu zamana/mekana bağlı esnekliği, yeniden üretim açısından kritik bir öneme sahiptir. Bugün gelinen noktada tarihin de, en azından şimdilik, doğruladığı bu yeteneği farklı bağlamlarda izle-

mek mümkündür. Gerek mekansal yayılma süreçlerinde ve gerekse üretim süreçlerinin örgütlenme ve denetiminde ve gerekse düşünsel süreçlerde, ilişkiye girdiği coğrafyanın tüm olanaklarını, sözkonusu coğrafyada yaşayanların ilişki biçimlerini ve düşünsel gelenek ve yapılarını, kapitalist birikimin gereklerine göre denetlemiş ve bu yolla dönüştürmüştür. Bu denetleme ve dönüşüm sözkonusu alanlardaki yerel dinamiklerin dönüşmesi ve kapitalist birikimin dinamğine bağlı hale gelmelerini beraberinde getirmiştir. Bu bağımlılık yerel olan dinamiklerin tamamen etkisizleştiği ya da ortadan kalktığı anlamına gelmemekte ancak oluşturulan ilişkinin “asimetrik” bir niteliğe sahip olduğuna işaret etmektedir.

Bu noktada sözkonusu dönüşümün yönünü ve niteliğini belirleyen kapitalist birikimin tüm süreçlerinde geçerli olan güç ilişkileri olduğu göz önüne alınmalıdır. Kapitalist bir kategori olarak güç ilişkilerini anlamlı kılan ise, yine kapitalizmin tüm süreçlerinde geçerli olan temel mekanizması asimetrik bir ilişki yasadır. Bu yasanın hayata geçme biçimini izleyebilmek için sürecin esas kategorilerine ve bu kategorilerin kendi aralarında ve kendi içlerindeki zaman/mekana bağlı olarak değişen ilişkilerine bakmak gerekir.

Bu bağlamda bakıldığında Wallerstein’ın ortaya çıkarmış olduğu, kapitalizmin ortaya çıktığı ve kurumsallaştığı süreçlerde, merkez-çevre yapılanması esas kategorilerdir. Sözkonusu kategorilerin kendi aralarında belirleyici olan, bir öncelik-sonralık ilişkisi değil karşılıklı etkileşim içinde varolmalarıdır. Diğer bir ifadeyle, birinin varolmasını hem gerekli hem de müm-

kün kılan bir nedensellikte birbirlerine bağlıdırlar.

Bu varolma mücadelesi öncelikle “Batı” dışı coğrafyaların/toplumların sömürgeleştirilmesi üzerinden yürümüş ve sonuçlarını I. Dünya Savaşıyla kazanmıştır. Bu da merkezî büyük güçlerin çevreyi daha kolay sömürebilmesine ve artık transferini sistemleştirmesine neden olmuştur. Bunun ortaya çıkarmış olduğu nüfuz alanı mücadelesi kendini II. Dünya Savaşında göstermiş ve merkezin kesin çizgilerle ayrılmasına neden olmuştur. Sistemin bu boyutu artık egemenlik mücadelesi şekline dönüşmüştür. Merkezdeki ülkeler, zirveye oturabilmek için birbirleriyle mücadele ederler. II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan mücadele tam da bu mücadeledir. Bu dönemde sistemin ortaya çıkarmış olduğu stratejik ideolojik/kültürel bölünmüşlük pozisyonu, çevre ülkeler üzerinde mücadeleyi derinlemesine indirmişti. Bu statik yapı içerisinde kalan çevre ülkeler kendi güvenlik endişelerini kaldırmak için tercih yapmak zorunda bırakılmışlardır. Bu tercih onları merkeze asimetrik bir şekilde bağlanmaları sonucunu daha da hızlandırmıştır. Bu bölgeler zaten merkezî kapitalist ülkenin kendi nüfuz alanına çekmek istediği ülkelerin de kendisidir. Soğuk Savaş yapılanmasının sona ermesiyle birlikte ise, ortaya çıkan stratejik boşluk alanlarında merkezî ülkelerin çevre ülkelerle kurmuş olduğu eşitsiz ilişki daha da derinleşmiş ve bu ilişki düzeyi 21. yüzyılın temel güvenlik bunalımını oluşturmuştur.

Bu güvenlik bunalımı, kapitalist merkezî ülkenin kendi kıtasal güvenlik problemi değil, aksine kapitalistleşmesini artıracak çevre bölgeler üzerinde gerçekleşmektedir. Aynı zamanda bu bunalımın etkisi global bir düzey kazanmış ve uluslararasılaşmıştır. Buradaki temel problem şudur ki; bunalımı küreselleştiren diğer ülkelerde merkezî ülkeye rakip olan ülkelerdir ve bunların da temel kaygısı merkez olmaktır, yani bu ülkeler/bölgeler döngüsel olarak merkez olduklarında aynı özellikleri gösterecek ve güvenlik bunalımı

tekrar meydana gelecektir.

Merkezdeki iç çekişmeler ve çevrenin yeni ekonomik düzene uyumlulaştırılması için yeni politikalar 1970’li yılların son çeyreğinden itibaren yürürlüğü girmiştir. ABD-AB, ABD-Japonya ve ABD-Çin çekişmesi, bölgeselleşmenin keskinleşmesi ve ciddi bir nüfuz bölgeleri paylaşımının sürmesi, Soğuk Savaş sonrası dünyadaki eğilimlerin yönü konusunda başlıca ipuçları oldu. Merkezin her bir ayağı, kendi sermayesine serbest alan açabilmek için kıyasıya savaş vermeye başladı (Kazgan, 2002).

Kapitalizmin krizi, ilaveten 1990’da Sovyetler Birliği’nin çökmesi ile birlikte küreselleşme ve neo-liberalizm ve yeni dünya düzeni tanımlamaları, 1945-1974/1990 arası dönemin bittiğinin ve yaşamın her alanında ekonomik, toplumsal, siyasal, idarî ve kültürel bir değişimin habercisi olmuştur. Bu gelişmeler krizin derinleşmesi ve merkez-çevre arasındaki farklılığın/eşitsizliğin tarihte hiç görülmemiş bir boyuta ulaşması ile birlikte düşünüldüğünde; 1945 sonrası zorunlu olarak ortaya çıkan uzlaşmacı düzenlemenin sermaye lehine yeniden tanımlanmasının ötesinde, farklı ulusal sermayeler arası rekabetin keskinleşmesi anlamına gelmiştir (Göktürk, 2003:42).

Soğuk Savaş sonrası, uluslararası ilişkiler sistemini oluşturan ve yönlendiren farklı unsurlar ortaya çıktı. Bu unsurlar, uluslararası ilişkiler sisteminin yeniden yapılandırılması ve yeni değer yargılarının sisteme entegre edilerek eski ekonomik sistemin aynı şekilde fakat farklı modeller çerçevesinde devam ettirilmesi yolu ile mümkün olabilecekti. Böylece kavramsal düzeyde evrensel bir dünya düzeni kurmak sistemin istikrarlı işlemesi açısından gerekli olan yoldu. Bu sistem içerisinde hegemonya altındaki devletlerin dış politik ve ekonomik tutumları hegemonik devletin çıkarlarına uyum gösterebilecek tarzda formüle ettikleri bir düzeni ifade etmekteydi.

Merkez ve çevre ülkelerinin varlığı ve bu ülkeler arasındaki farklar bu sistemin devamı için çok önem arz etmektedir. Bu

anlamda çevre ülkeler grubu hegemon ülkenin çıkarlarını sürdürmesine yardımcı ve bunun sürmesinin aslı unsuru olan bölgeleri temsil etmektedir. Burada sistemi, özellikle Soğuk Savaştan sonra daha fazla kontrol etmek ihtiyacı içerisinde hisseden ABD'nin güvenlik ve uluslararası sistem anlayışı çok önemli hale gelmektedir.

Bu saiklere bağlı olarak ABD kendi güvenlik endişesini gidermek ve güvenliğini daha da artırmak amacıyla sisteme buna göre dönüştürücü düzenlemeler getirmek istemektedir. Sistemi bu anlamda siyasî, ekonomik, askerî ve ideolojik olarak kendi lehineye dönüştürmeye çalıştığınızda iki temel unsur ve çelişki ortaya çıkmaktadır: Bunlardan birincisi, sistemin bu şekilde devamını sağlayacak kapasitede çevre bölgeler oluşturmak zorundasınız. Bu çevre ülkeler hem ekonomik hem de askerî ve siyasî olarak kendinize maksimum fayda sağlayacak şekilde bağlamak zorunda kalacaksınız. Buradaki temel çelişki, çevrede kalan ve sürekli olarak eşitsiz gelişmeden olumsuz etkilen ülkelerin size karşı gösterecek olduğu reflekslerdir (Zeybekoğlu, 1994:72). Diğer bir önemli unsur ise, sistemi meşrulaştırıcı olarak öne sürmüş olduğunuz kavramlara ve uygulamalara diğer merkezî veya merkezde olmasa bile güçlü potansiyeli olan ve dünya sistemini etkilemede temel unsurlar olarak görülen devletlerin size karşı göstermiş oldukları tepkilerdir. Buradaki temel çelişki de sistemi tek bir devlet olarak şekillendiremeyeceğinizdir. Yani sistemin bu kısmında stratejik modellerin ve öngörülerin çakışması söz konusudur (Davutoğlu, 2002:57). Birincinin sonucu asimetrik bir bağımlılık çerçevesinde asimetrik bir mücadele şeklinde ortaya çıkarken, ikincisinin sonucu, rekabetin derinleştirilerek çevresel alanlara yayılmasıdır. Birinci tavır, daha günümüz açısından devletleri ve sistemi tehdit eden güvenlik bunalımını ortaya çıkarmaktadır. İkinci hareketin çevresel alanlarda yoğunlaşması da merkezî ülkelerin sisteme karşı davranışlarını etkilemekte

ve aynı şekilde güvenlik ile irtibatlandırılmaktadır.

Bu durum özellikle Soğuk Savaş sonrası dünya sistemini şekillendirmesi bakımından önem taşıyan I. Körfez savaşında kendini göstermiştir, öncelikle psikolojik olarak destek sağlanmıştı ama daha sonra stratejik olarak AB ülkeleri Irak ile olan ilişkilerini geliştirerek buradan kopmaya çalıştılar. İkinci olarak 11 Eylül sonrası ABD'ye karşı olan psikolojik destek Afganistan ve Irak operasyonu ile sona erdi ve özellikle ABD ve AB stratejik olarak iki ayrı pozisyonda kendilerini ifade ettiler. Yani stratejik safha başladığında kolizyon çatlamış oldu. ABD böylesi bir konjonktürde hem yeni düzenin kurallarını oluşturmaya çalışıyor hem de diğerlerini bu düzene uyma konusunda etkilemeye çalışıyor. Buna karşılık da diğerleri bu kuralların kendilerine uygun olmayan yönlerini törpüleyerek kendilerine uygun hale getiriyorlar (Davutoğlu, 2002).

Burada merkezî ülkelerin konumuna baktığımız zaman şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Çin; BM üyesi, ekonomik olarak büyüme oranı hayli yüksek ve en önemli küresel ülkelerden biri olmaya aday olması dolayısıyla 5 ila 15 yıl içerisinde sorunları ve sistemi yönlendirmeyi BM şemsiyesi altında halletmeye çalışacaktır. Almanya; BM üyesi değil dolayısıyla krizi ya bünyesinde güçlü bir şekilde bulunduğu AB çatısı altında ya da G-8 platformunda çözmeye çalışacaktır. Almanya zaten güçlü ekonomisiyle ABD'nin müdahil olduğu bölgelerde alternatif güçlerle ittifak kurmaya çalışarak aşmayı deneyecektir. Fransa; BM üyesi ve gücünü orada aktif olarak kullanmak isteyecektir. Örneğin Fransa 11 Eylül sonrası bütün küreye yayılacak ABD tekelindeki stratejik bir gerilim dönemini engelleyebilmek için kapsamlı bir savaş terminolojisi yerine daha sınırlı sonuçlar doğurabilecek olan terör kavramsallaştırmasını tercih etmiştir (Davutoğlu, 2002). Rusya; BM üyesi ve gücünü burada kullanmaya çalışacak ve BM'nin tasfiye edilmesini yönündeki gelişmeleri ortadan kaldırmaya çalışacaktır.

Eğer küresel bir güç bu aradaki istikrarı sağlayamaz ya da bunu kökten tasfiye edici strateji içine girerse küresel bir bunalımın zemini hazırlanmış olur. Bu anlamda ABD'nin en temel savunma stratejisi olan "preemptive-strike" (önleyici saldırı) konsepti kullanılmaya başlanmış ve diğer devletler buna karşı çıkmışlardır. Ne var ki ABD'nin bunu öne sürerek gerçekleştirmiş olduğu Irak Savaşı'nın ardından İsrail de aynı gerekçelerle Suriye'nin başkentine 30 km. mesafede ki Ayn Sahib mülteci kampına saldırıda bulunmuştur.

Uluslararası sistem kaçınılmaz olarak bir güç dengesi sistemine kaymak zorundadır. Soğuk Savaş sonrası ABD her ne kadar ortaya çıkan jeopolitik boşluk alanlarına bir şekilde meşru ya da gayrimeşru olarak müdahil olmuşsa da, sistem şu ABD tek taraflılığını kaldıramamaktadır. Bu açıdan bakıldığında ABD, 11 Eylül sonrası başlayan yeni düzenin temel pa-

rametrelerini kendi stratejik çıkarlarını maksimize etmekten ziyade yeni oluşacak güç dengesi içerisinde kendi pozisyonun sağlamlaştırması için kullanmak istemektedir. Bundan dolayı, Afganistan ve Irak savaşlarını, kendisi için ama daha çok stratejik rakiplerinin stratejik hesaplarına bir müdahale şeklinde algılanması daha doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır.

Sonuç olarak küresel güvenliğin sağlanması ve istikrarlı bir uluslararası düzenin kurulması için, küresel anlamda bunları sağlayacak örgüt ve düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Devletler arasındaki ilişkilerin eşit olmayan bir zemine dayandığı durumlarda uluslararası düzen sürekli bir risk taşıyacaktır. Bu eşitlik kuşkusuz mutlak bir eşitlik değildir. Karşılıklı olarak yararın sağlanacağı bir sistemi ifade etmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Ari, T. (2002), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, (İstanbul: Alfa Yayınları).
- Chase C. ve Hall, T. (2000), "Conceptualizing Core/Periphery Hierarchy for Comparative Study", *Journal of World System Research*, s. 36-46.
- Buylis, J. & Smith, S. (2001), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, (Londra:Oxford University Press).
- Davutoğlu, A. (2002), *Küresel Bunalım: 11 Eylül Konuşmaları*, (İstanbul: Küre Yayınları).
- Davutoğlu, A. (1992), "Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası etkileşim açısından dünya tarihi ve Osmanlı", *Divân: İlmî Araştırmalar*, 1992/2, Yıl:4, Sayı 7, s. 1-54.
- Frank, A. (2003), *Dünya Sistemi: Beşyüz yıllık mı Beşbin yıllık mi?*, çev: E. Soğancılar, (İstanbul: İmge).
- Fitch, R. "Wallerstein'in Gezegeni", çev. Ali Ekber, *Logos*, s. 36-52.
- Goldfrank, W. (2000), "Paradigm Regained? The Rules of Wallerstein's World-System Method", *Journal of World-Systems Research*, c. 6, sy. 2, s. 56-79.
- Göktürk, E. (2003), "Trak Savaşı ve Uluslararası "istikrar" etkisi", *İktisat Dergisi*, Nisan 2003, s. 36-44.
- Gürses, E. (1996), "Nationalist Movement and The International System: A Comparative Study with particular reference to Turkey", İstanbul, Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.
- Gürses, E. (2001), "ABD Dış Politikasında Realizm ve İdealizm", *Hariciye Kalem*, sy. 2, s. 36-44.
- Hall, T. (2000), "The Role of Nomads in Core/Periphery Relations", *Overview*, s. 56-75.
- Mohammed, A. (1995), *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and the International System*, (U.S.: Lynne Rienner Publisher).
- Kazgan, G. (2002), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni ekonomik düzen*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Terlouw, K. (2002), "The Semiperipheral Space in the World-System", *Review*, XXV, 1, s. 96-124.
- Viotti, P. ve Kauppi, M. (1993), *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, (New York: Macmillan Publishing).
- Wallerstein, I. (1974), *The Modern World-System, Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy on the Sixteenth Century*, Cilt I, (New York: Academic Press).
- Wallerstein, I. (1993), "The rise and demise of the world capitalist system", Howard, W. vd. (ed), *A Reader in International Relations and Political Theory*, Buckingham: Open University, s. 330-352.
- Wallerstein, I. (1992), *Tarihsel Kapitalizm*, çev. N. Alpay, (İstanbul: Metis Yayınları).
- Wallerstein, I. (1980), *The Modern World System*, Cilt II, (San Diego: Academic Press).
- Wallerstein, I. (1992) "The West, Capitalism, and the Modern World-System", *Review*, XV, 4, s. 450-492.
- Zeybekoğlu, E. (1994), "An Alternative Measurement Model For The Semiphery in the World-Economy", Doktora Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.